

Міхно О. Життя, віддане дітям (роздуми-екскурсія виставкою у Педагогічному музеї України, присвяченою В. Сухомлинському) [Про виставку «Василь Сухомлинський захищає дисертацію»] / О. Міхно / Наука і суспільство. — 2014. — №11—12. — С. 37—41.

*Олександр Міхно,
директор Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук*

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ЗАХИЩАЄ ДИСЕРТАЦІЮ *(заочна екскурсія виставкою у Педагогічному музеї України)*

Наприкінці вересня 2014 року у Педагогічному музеї Національної академії педагогічних наук України відбулося урочисте відкриття виставки «Василь Сухомлинський захищає дисертацію», що присвячена 96-й річниці від дня народження видатного педагога.

Людство зобов'язане своїми найбільшими відкриттями і загалом своєму поступу сміливим, розумним, відчайдушним людям, чії погляди на навколишній світ відрізняються від загальноприйнятих, і які, як мовиться, випереджають свій час. Такою людиною, без сумніву, був і Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970). Постать Сухомлинського-педагога надзвичайно багатогранна, творча спадщина воістину невичерпна, тож у межах невеликої музейної експозиції адекватно висвітлити її у всій повноті, звісно ж, неможливо. Тому темою виставки обрано один із етапів життєвого шляху і, відповідно, один із аспектів науково-педагогічної спадщини Василя Олександровича, а саме – захист кандидатської і підготовка до захисту докторської дисертації.

Структурно виставка складається з п'яти розділів. У першому з них музейними засобами висвітлено процес написання та захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: представлено автореферат дисертації «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи» (1955) з особистого архіву В. Сухомлинського, інформацію про наукового керівника дисертації – Боришпольця Григорія Михайловича, заввідділом педагогіки Українського науково-дослідного інституту

педагогіки (УНДП), кандидата педагогічних наук, доцента, та офіційних опонентів – Чавдарова Сави Христофоровича, члена-кореспондента АПН РРФСР, професора і завідувача кафедри педагогіки Київського університету ім. Т. Шевченка, директора УНДПУ (1944–1956), Борисової Олександри Іванівни, доцента Київського університету ім. Т. Шевченка, кандидата педагогічних наук. Окрім того, експонуються три статті за темою дисертації з семи опублікованих і відзначених у авторефераті. Загалом же до захисту дисертації В. Сухомлинський мав тридцять опублікованих праць у фахових педагогічних журналах, в тому числі дві статті – у зарубіжних виданнях. З-поміж цінних експонатів цього розділу варто відзначити також «Нотатник директора Павлиської середньої школи про хід екзаменів 1953 р.» (з особистого архіву В. Сухомлинського). До речі, як зазначено у авторефераті, Василь Олександрович спостерігав і опрацював матеріали аналізу понад 5300 уроків, зокрема, 2300 уроків у Павлиській середній школі (1948–1954 рр.) та 700 уроків – в Увинській середній школі Удмуртської АРСР (1942–1944 рр.), де він працював директором. Тут же можна побачити рукопис аналізу уроку, відвіданого В. Сухомлинським 1948 р. (копія з Педагогічно-меморіального музею В. Сухомлинського у с. павлиш Онуфріївського району Кіровоградської області), інформацію про структуру дисертації, яка складалася зі вступу, передмови, п'яти глав, висновків, додатків та бібліографії. Глави дисертації розкривають зміст роботи директора школи: «Директор – організатор навчально-виховної роботи», «Керівництво навчально-виховною роботою», «Участь директора у роботі комсомольської та піонерської організацій і керівництво учнівською організацією», «Керівництво методичною роботою», «Керівництво роботою з батьками». Доповнюють зазначені експонати фото В. Сухомлинського 1950–1960-х років та книга «Научно-исследовательский институт педагогики УССР», видана до 50-річчя інституту (1976). Саме в цьому інституті педагог писав дисертацію, а далі, до кінця життя співпрацював із ним. Щодо процедури підготовки і захисту дисертації відомо, що спочатку дисертант має скласти

три кандидатські іспити. Василь Олександрович складав діалектичний та історичний матеріалізм, німецьку мову та історію педагогіки. Серед додаткових запитань на останньому іспиті були досить неординарні, наприклад, процитувати повну назву «Великої дидактики» Я.-А. Коменського і назвати роки життя Гельвеція. Мабуть, не кожен кандидат чи доктор наук відповість на ці питання. Нагадаємо, що повна назва «Великої дидактики» (1638) в урочистому стилі тієї епохи сповіщає про її головні цілі: «Велика дидактика», яка містить універсальне мистецтво вчити всіх усьому, або вірний і ретельно продуманий спосіб створювати в усіх громадах, містах і селах кожної християнської держави такі школи, у яких би все юнацтво тієї чи іншої статі, без усякого, де б то не було винятку, могло навчатися наук, удосконалюватися в норових, наповнюватися благочестям і таким чином у роки юності навчитися всього, що потрібно для справжнього й майбутнього життя... Керівною основою нашої дидактики нехай буде: дослідження і відкриття методу, за яким, хто вчить, менше б учили, учні більше б училися; у школах було б менше одуріння, даремної праці, а більше дозвілля, радості та ґрунтового успіху». Клод Адріан Гельвецій народився 1715 року, помер 1771.

Задум написати дисертацію виник у В. Сухомлинського ще до війни. Але лише на початку 1950-х, у грудні 1951 року, на засіданні вченої ради УНДШу було затверджено тему дисертації у такому формулюванні: «Керівництво навчально-виховною роботою директором школи». Менш ніж за три роки – 6 квітня 1954 року – вже готову дисертацію було рекомендовано до захисту. Написано її насамперед на основі власного досвіду, що відзначено у відгукках на автореферат. Сам же захист відбувся 21 лютого 1955 року о 10 годині ранку в 315-й аудиторії Київського державного університету ім. Т. Шевченка. На жаль, на захисті не було наукового керівника: Григорій Боришполець помер за півроку до цієї події – 6 вересня 1954 р.

Другий розділ присвячено джерелам дисертації. Особливість представлених у ньому матеріалів полягає у тому, що їх відібрано строго відповідно до бібліографії, складеної В. Сухомлинським: експонуються книги саме тих років видання, якими користувався автор у процесі написання дисертації. Відвідувачі можуть побачити видання «Великої дидактики» Я.-А. Коменського 1893 року, вибрані педагогічні праці М. Пирогова (1952), К.Ушинського (1948) та ін. Розміщено книги в експозиції відповідно до усталених у середині 1950-х років вимог складання бібліографії дисертації: спочатку твори класиків марксизму-ленінізму, далі – постанови Комуністичної партії та уряду, керівні матеріали ВЛКСМ (Всесоюдної ленінської комуністичної спілки молоді) про роботу комсомольських і піонерських організацій в школі, праці керівників партії і уряду, лише потім – праці класиків педагогіки, твори радянських педагогів (Н. Крупської та А. Макаренка) і тільки наприкінці – ті джерела, які безпосередньо стосувалися теми дисертації: загальні питання управління і керівництва школою, керівництво методичною і позакласною роботою, роботою учнівських організацій, роботою з батьками. Звісно, у розділі представлено далеко не всі джерела, адже бібліографічний список кандидатської дисертації В. Сухомлинського містить понад 200 видань.

Наступний розділ – це дві невеликі інсталяції, основним елементом яких є збільшені копії фото 1960-х років розміром 130x80 см, на яких зображено Василя Олександровича у творчому процесі написання та редагування своїх праць у кабінеті директора та учительській Павлиської школи. Поруч із однією з фотографій – настільна лампа цього ж періоду та друкарська машинка 1950-х років з українською розкладкою. Дисертації тоді друкувалися саме на таких друкарських машинках, що вимагало значних затрат часу. Між інсталяціями – плазмовий екран, на якому у формі мультимедійної презентації можна побачити рукопис кандидатської дисертації В. Сухомлинського, що зберігається в Державному архіві вищих органів влади і управління України (загалом відомо про п'ять редакцій

дисертації, одна з яких містила близько 800 аркушів, решта – 300-350 аркушів). Біля іншої фотографії – живі квіти та п'ятитомне зібрання творів В. Сухомлинського (1976–1977 рр.). Саме у першому томі цього видання у 1976 році вперше опубліковано працю «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», яка була написана Василем Олександровичем у квітні 1970 року, всього за кілька місяців до передчасної смерті, як доповідь про сукупність друкованих праць, наданих до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Сукупність робіт складають 14 книг, виданих протягом 1956–1969 років. До них додано 21 рецензію на ці роботи, а також список праць цього ж періоду у кількості 16, які не включені у сукупність.

Деякі з цих праць представлено у четвертому розділі виставки, де експонуються прижиттєві видання книг В. Сухомлинського: «Система роботи директора школи» (Київ, 1959, з автографом автора), «Павлышская средняя школа» (Москва, 1969, також з автографом), «Праця і моральне виховання» (Київ, 1962), перше видання книги «Серце віддаю дітям», що вийшло в Берліні німецькою мовою у 1968 році та ін. В. Сухомлинський був дослідником із великим серцем. Про це свідчить кожен рядок його творів, що дихають любов'ю і натхненням, оскільки написані вони проникливим художнім стилем. І ось тут варто наголосити: мабуть, саме в цьому сухомлинівському стилі і полягає один із секретів незгасаючої популярності його праць, адже існує аргументована думка, що стиль автора важливіший за зміст, тому що в кінцевому результаті завжди його (зміст) і формує. Поруч із книгами – цікавий документ: оригінал листа-відповіді В. Сухомлинського на прохання виступити у Київському держуніверситеті перед слухачами педагогічного гуртка. Це ще один доказ того, що Василь Олександрович не був кабінетним ученим, охоче ділився власним досвідом, намагався усіма способами поширювати його. Про це свідчить і розміщене в експозиції унікальне фото виступу В. Сухомлинського у виправно-трудовій установі м. Кіровограда (1968).

Завершує експозицію розділ, де представлено фахову педагогічну періодику 1953-1970 рр. з публікаціями В. Сухомлинського. Після захисту кандидатської дисертації Василем Олександровичем було опубліковано близько 150 статей в українських, загальносоюзних педагогічних журналах та журналах республік колишнього СРСР, а також понад 60 статей у зарубіжних педагогічних журналах. Зрозуміло, що показати всі ці публікації неможливо, тому для експонування поруч із такими відомими журналами, як «Радянська школа» і «Советская педагогика», обрано і менш відомі, але цікаві та популярні у 1950-1960х рр. журнали «Вожатый», «Школа и производство», «Политехническое образование» та ін. Цікаво, що у процесі підготовки виставки було зроблено невелике бібліографічне відкриття: знайдено публікацію В. Сухомлинського «О чем рассказывают тетради» у журналі «Вожатый» (1953, №2), яка наразі не відображена у бібліографічних покажчиках праць педагога.

Повертаючись до доповіді «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», варто відзначити, що у список доданих до доповіді публікацій були включені практично всі значні роботи педагога. Отже, цю проблему В.Сухомлинський розглядав як головну у своїй творчості. Пропоноване ним визначення всебічно розвиненої особистості досить містке і водночас лаконічне, а до того ж – настільки актуальне, що викликає невідоме захоплення феноменальною педагогічною проникливістю. Вслухайтесь у слова Василя Олександровича і подивуйтесь, настільки вони суголосні сьогодні: «Всебічно розвинена людина – це громадянин-патріот Вітчизни, мужній захисник рідної землі, чесний, умілий, закоханий у свою справу трудівник, культурна особистість, якій не чужі живі, повнокровні радощі й пристрасті людські, вірний батько і чоловік, любляча мати і дружина». Як же виховати таку людину? Що є серцевиною гармонійно розвиненої особистості? В. Сухомлинський пропонує глибоко оригінальне, а головне – життєве рішення цієї найскладнішої проблеми. Перед нею безпорадно зупинялися найбільші теоретики педагогіки. Логіка В. Сухомлинського

проста й переконлива. Завдання полягає в тому, говорить Василь Олександрович, щоб «відкрити буквально перед кожним... ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини». Така постановка питання наштовхується на єдино правильну відповідь: «Провідним, визначальним компонентом у цій гармонії є моральність... Тут жодній людині не закрита дорога до вершин, тут справжня і безмежна рівність, тут кожен може бути великим і неповторним».

Хоча ідея виховання всебічно розвиненої особистості сягає ще античної філософії, саме В. Сухомлинський перший в історії педагогіки зробив спробу представити її у вигляді розгорнутої концепції, яка, з одного боку, є фундаментом усієї його педагогічної системи, а з іншого – отримала в досвіді Павлівської школи практичне втілення.

Одним із найголовніших і найефективніших засобів формування моральності В. Сухомлинський вважав музику. У головні книзі свого життя «Серце віддаю дітям» він пише: «Музика є найчудодійнішим, найтоншим засобом залучення до добра, краси, людяності. Слухаючи музику, людина пізнає себе, і пізнає насамперед, що вона, людина, прекрасна, народжена для того, щоб бути прекрасною». Саме тому в експозиційній залі звучить музика, адже споглядання виставки під музику, що звучить лише для тебе, – це дуже особиста, дуже інтимна історія, у якій відчуття набувають незвичного і несподіваного звучання, переконуючи відвідувача у чудодійній силі музики і у справедливості тверджень В. Сухомлинського. В цьому переконалися і почесні гості та відвідувачі музею, які завітали на урочисте відкриття виставки: О. Сухомлинська, академік-секретар Відділення загальної педагогіки і філософії освіти Національної академії педагогічних наук (НАПН) України, О. Савченко, голова Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського, Л. Мельник, директор Київського міського будинку вчителя, а також співробітники підвідомчих установ НАПН України та члени історико-педагогічних студій, що функціонують на кафедрі педагогіки і

психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (керівники студій: О. Венгловська, А. Січкара).

Ліричною окрасою урочистого відкриття виставки став авторський вірш «Посвята Сухомлинському» у виконанні Марічки Берізко, студентки III курсу напряму підготовки «Початкова освіта».

ПОСВЯТА СУХОМЛИНСЬКОМУ

Велике серце, що горить любов'ю
Для тих маленьких щирих оченят,
Які не творять шани гострослов'ю
І не дають оманливих порад.
У педагога, що росте із сонцем,
В якого стіни мають свій етюд,
Від краю неба крізь думок віконце
До малюків доносить вищу суть.
Це так не просто – завжди віддавати
Частинку серця для малих дітей,
Бо тут не можна помилки зазнати,
Потрібно добре знати суть речей.
Та й вчителів, залишених без слова,
Не покидає без своїх порад.
Із Сухомлинським лине їхня мова,
Цвіте і пахне, як вишневий сад.
Усю майстерність, досвід із роками
В своїх казках народу передав,
Зв'язавши все духовності нитками,
У світлих душах істину заклав.

Виставка «Василь Сухомлинський захищає дисертацію» працюватиме у Педагогічному музеї України протягом двох місяців, тож усі охочі зможуть відвідати її до кінця осені 2014 року.